

РОМСКИ ЕЗИК

Съдържание

1. Говорими диалекти.....	2
2. Географско разпространение.....	6
3. Ползватели – по групи и брой.....	8
4. Мястото на ромския език в Европейската езикова рамка	10
5. Обучителни материали и други информационни източници за ромски език	15

ДОКЛАД ВЪРХУ РОМСКИЯ ЕЗИК

• Произход и извори

Ромският е единственият индоевропейски език, който се говори основно в Европа от средните векове и чиито лексика и граматика са директно свързани със Санскрит. Той е част от езиците, говорими от номадски индийски общности, произхождащи извън Индия. Наименованието Ром или *Ṛom* е близко до тези, използвани от други номадски общности, които заемат лексика, произхождаща от индийски: *ломите* от Кавказ и Анадола използват индийски думи в *ломаврэн*, тяхната разновидност на арменския. Домите от Близкия изток, по произход калайджии и музиканти, говорят *домари*, един от най-консервативните модерни индоевропейски езици. В долината Хунза в Северен Пакистан население, наречено *думи*, отново калайджии и музиканти, говорят централноиндийски (а не локален) език.

В Европа първите думи, написани на ромски, датират от 1547 година, когато Андрю Борде публикува в „Първата книга, посветена на знанието“ 13 израза, преведени на английски.

13-те израза са:

Original text	Превод
Lachi ttury dyues!	Здравей!
Cater myla barforas?	Колко далеч е най-близкият град?
Mays t'aves barforas!	Добре дошъл в града!
Mole pis, lavena?	Пиеш ли вино или бира?
Avava tosa	Ще дойда с теб.
Hys telen, pe!	Седни и пий!
Pe, pe, develasse!	Пий, пий, за Бога!
A, chae, da mai manor, la vene!	Момиче, донеси ми хляб и бира.
Da mai masse!	Дай ми месо!
A, chae, aw orde, susse!	Момиче, ела тук и слушай!
De mai paba, la ambrell!	Дай ми ябълки и круши!
Lache misto!	Довиждане!
Lachi rat!	Лека нощ!

• Еволюция

Поради това, че най-ранното документиране на ромския език датира от средата на 16

век, учените разчитат на лингвистична реконструкция и сравнителен анализ, за да интерпретират ранната история на езика. Въпреки че липсват по-ранни записи, днес ромският език може да бъде сравнен с различните стадии на развитие на езиците от Индия, за които има писмени данни.

Очертават се три фази в изсторическото развитие на Ромския език.

- проторомски (предевропейски)
- ранен ромски (Византийски период)
- модерни ромски диалекти (от 14. – 15. век до днес)

Слез залеза на Византийския период в края на 14. век населението, говорещо ромски, започва да емигрира от Балканите, установявайки се в Централна и Западна Европа през 15. и 16. век. Разликите в говорите на ромските популации се появяват в този период и езикът се разделя на диалектни клонове. Различното вътрешно развитие на морфологията, фонологията и лексиката е придружено от влияние от страна на различни контактни езици върху индивидуалните диалекти, като най-силно влияние оказват турският, румънският, унгарският, немският и различните славянски езици. Ранните източници за ромския език са обикновено под формата на групи от кратки изречения или списъци с отделни думи, датиращи от средата на 16. век до средата на 17. век. Тези източници представят диалекти от Западна и Южна Европ и от Балканите. Съществува изобилие от източници от 18. век, документиращи ромски диалекти от цяла Европа. Лингвистичният облик, създаден от тези документи, наподобява силно вариациите на диалектите на ромския език днес. Това показва, че формирането на различни диалекти на ромския е завършило до 18. век.

• Ромските диалекти днес

Няма лесен път за класификацията на диалектите на ромския език. За начало трябва да се избере критерий, върху който да се базира класификацията. Понякога тя се базира стриктно върху географията, друг път върху структурните единици – лексика, фонология, морфология – на диалектите. В крайна сметка е необходимо да се изберат тези черти, които са общи и могат да бъдат използвани като база за сравнение, върху която да бъдат поставени различните диалекти и да се определят връзките между тях. Учените не са на едно мнение относно това на кои черти трябва да се отдели по-голямо внимание като база за класификация. В резултат не е необичайно да се намерят различни модели на класификация. Освен това съществува и обективна пречка: някои диалекти могат да споделят „типични“ черти с два различни диалектни клона. Тези преходни диалекти са част от всяка лингвистична картина. Затова не е възможно да се постави ясна граница между диалектните групи или „клонове“.

Няколко фактора са отговорни за диалектната диференциация на ромския език:

- миграцията на ромски говорещо население в цяла Европа през различни периоди;
- географското разпределение на структурни промени, създаващи ”isoglosses” (*географска*

граница на някои езикови характеристики, като произнасянето на гласните, значението на една дума, или използването на някои синтактични функции).;

- влиянието на контактни езици;
- специфични промени ограничени до структурата на индивидуалните диалекти.

Базираны на тези критерии, основните диалекти на ромския език са:

1. **Балканските диалекти**, наричани „южно балкански“, говорими в Турция, Гърция, България, Македония, Албания, Косово, Румъния, Украйна и Иран. Диалектите в тази група включват арли (Македония, Косово, Гърция), ерли (България), мечкари (Албания), сепетчийи (Гърция, Турция), урсари (Румъния), кримски роми (Украйна), зангари (Иран) и други.

Диагностиката на характерните черти на тази група диалекти включва:

- “sine” за “той/тя беше”;
- 3 л., ед.ч. на местоименията: “ov”, “oj”, “on” ;
- съкратени притежателни местоимения “mo” за “мой”, “to” за “твой” ,
- показателни местоимения “akava” и “adava”, понякога “akavka”;
- заемни глаголи, обикновено адаптирани с “-in”, в бъдеще време с “ka”, а понякога с “ma”.

2. **Балкански зис-диалекти**, наричани “дръндари-бургуджийи-калайджиийи”, се говорят в Северна и Централна България и Македония. Те включват диалектите на дръндарите, ковачите, калайджиите и бургуджиите.

Основните разлики от останалите диалекти на Балканите включват:

- показателни местоимения “kaka” или “kəka”;
- заемните глаголи са адаптирани с “-iz”, “z” в “zis”= ден и “zi”= душа, “c” в “busi”=работа и “cin”=купи;
- редукция на „e“: “kerela” като “kerla” = тя/той прави.

3. **Южни Влашки диалекти** – Сърбия и Черна Гора, Хърватска, Босна и Херцеговина, Македония, южна Румъния, България, Гърция, Албания и Турция. Включват диалектите, говорени от **гурбети** или **джамбази**, и групи, познати и като **калбурджиийи** и **чергари**.

Техните основни черти са:

- “seha” или “sesa” за “той/тя беше” ,
- 3 л. на местоименията: “vov”, “voj”, “von”;
- притежателни местоимения “məno”= мой, “so”= твой;
- показателно местоимение “gava”;
- окончанията в множествено число на съществителните в “-uri”, “-ura”;
- заемните глаголи са адаптирани с “-isar”, бъдеще време в “ka”;

- отрицание с “in” или “ni”

4. **Северни Влашки диалекти** се говорят в Румъния, Молдова, Унгария, Сърбия и в емигрантските общности по целия свят. Сред най-разпространените и известни северно-влашки диалекти са тези на келдераши/калдераши, ловари, чурари и диалекта на мачвая.

Основните им черти включват:

- “sas” за “той/тя беше”;
- 3 л. на местоименията: “vov”, “voj”, “von”;
- притежателни местоимения “muro”=мой, “čigo”=твой;
- окончанията в множествено число на съществителните в “-urī”, “-ura”;
- заемните глаголи са адаптирани с “-isar”, “-osar” или с кратките форми “-i”, “-o”;
- отрицание с “či”.

5. **Южно Централни диалекти**, говорими в Унгария, Словакия, северна Словения, източна Австрия, Украйна и Румъния. Това са диалектите на ромунгри, венд и биргитка рома.

Основните им характеристики са:

- “sina” за “той/тя беше”;
- 3 л. на местоименията: “ov”, “oj”, “on”;
- показателни местоимения в “ada”;
- заемните глаголи са адаптирани с “-in”
- несвършено време на глаголите в “-ahi”.

6. **Северни Централни диалекти** се говорят в Словакия, Чехия, Полша и Украйна. Те се говорят от източно словашки роми и диалекта на **бергитка рома** в Полша.

Основните им черти са:

- “ehas” за “той/тя беше”;
- “hin” за “той/тя е”;
- 3 л. на местоименията: “jov”, “joj”, “jon”;
- показателни местоимения в “kada”;
- заемните глаголи са адаптирани с “-in”;
- несвършено време на глаголите в “-as”.

7. **Северозападни диалекти** се говорят в Германия, Австрия, Франция, Италия, Холандия, Белгия и Финландия. Те включват **Sinti-Manuš** диалекти в Германия, Франция и околните райони, както и **Finnish Romani** или **Kaale** диалекта.

Отличават се с:

- “his” за “той/тя беше” (Синтите също),

- 3 л. на местоименията: “jov/job”, “joj”, “jon”,
- показателни местоимения в “kava”,
- заемните глаголи са адаптирани с “-av”, “-ar”.

8. **Североизточни диалекти** се говорят в Полша, Литва, Латвия, Естония, Русия, Беларус и Украйна.

Характеристиките им са:

- “isys” за “той/тя беше”,
- 3 л. на местоименията: “jov”, “joj/jej”, “jone”,
- показателни местоимения в “adava”, “dava”,
- заемните глаголи са адаптирани с “-in”.

9. Други диалектни групи

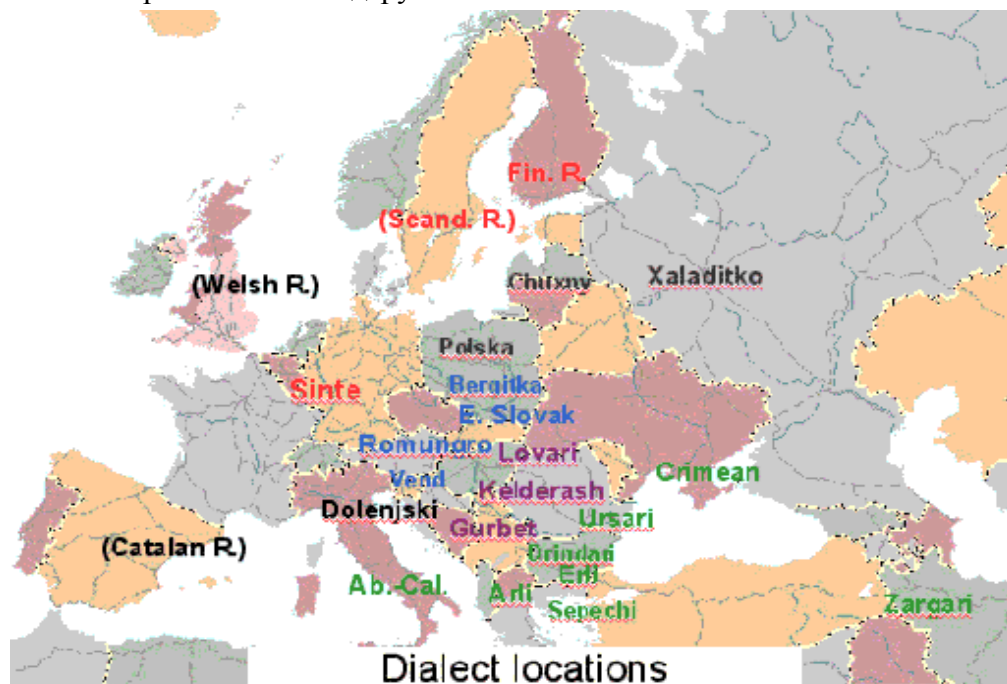
Някои допълнителни диалекти показват собствени отличителни черти. Това се дължи или на период на изолация от другите диалекти, или на развитието на общи черти с няколко различни диалектни клона. Като отделни групи можем да посочим следните:

- **Британски ромски**, включващ английски ромски и уелски ромски (вече изчезнал и оцелял само като лексика, познат още като „англоромски“);
- **Иберийски ромски**, включващ испански ромски, каталунски ромски и Errumantxela (баски ромски), всички те изчезнали и запазени само като лексика, познати още като “кало”;
- Ромски диалекти от Южна Италия, включващи **абрузиански** и **калабрийски ромски**;
- **Словенски ромски** диалект, познат като *истриани*, *хървати* или *долениски*;
- Ромските диалекти от Ирански Азърбейджан, *зангари* и *романо*.

2. Географско разпространение

Ромските диалекти са групирани главно на базата на тяхното географско разпространение.

Общоприетата класификация различава Северозападна, Североизточна, Централна, Влашка (центрирана в и около Румъния) и Балканска групи, последните три от които се разделят на Северна и Южна подгрупи.

На картата може да видите някои от добре познатите диалекти на ромския език и тяхното географско разпределение в Европа.

Съобразявайки се с географското разпределение на различните диалекти на ромския език в държавите, участващи в реализирането на проекта ROMANINET, можем да опишем следната ситуация:

Изследователите на ромския език в **България** най-често групират изследваните ромски диалекти в две основни групи: *влашки* и *балкански/невлашки*. А за най-често използваните диалекти споменават *йерлийския*, *влахичкия*, *калдарашкия* и *дръндарския* (Марушиакова, Е. и В. Попов 1993:109-143; Костов, К. и Д. Илиев 2004:15). Към тях често се добавя и т.н. „*хорахано*” диалект (Кючуков, Х. 2003:36).

Характерно за ромските *влашки диалекти* е влиянието на влашкия език, който се е

говорил до Кримската война (1853-1856) във Влашко и Молдова, а след това в новата румънска държава. А за *балканската/невлашката група ромски диалекти* най-характерното е липсата на влияние от страна на влашкия/румънския език и много сериозното им повлияване от гръцки, турски и български езици.

В наше време Х. Кючуков разделя влашките диалекти на две подгрупи – *северни и южни*, а балканските диалекти на: *йерлийска група, ц-група и хорахани група*. Към северната подгрупа влашки диалекти на ромския език поставя *калдерашите и ловарите*, а към южната – всички влахички, влахя или лахо – роми, принадлежащи към групите на *дасикане рома, загонджии и калбурджии* (ситари и решетари).

Към *йерлийската балканска група* ромски диалекти той определя различните нюанси на *йерлийския диалект*. Към групата на *ц-диалектите* отнася тези ромски диалекти, при които всеки звук *к* преминава в *ц* (напр. *кирал – цирал /сирене/*), както е добре изследваният *дръндарски диалект*, а към групата на *хорахане диалектите* изследователят включва говора на тези ромски групи, които съжителстват от векове с етнически турци и в техният ромски език са влезли в употреба много турски думи и изрази.

В Румъния говоримите диалекти са:

- Северни влашки диалекти, говорими от групите на калдърашите и ловарите най-вече в централната част на страната (Трансилвания), но също така и в Банат, Молдова, както и частично в Олтения;
- Балкански диалекти, говорими от урсарите в южната част на Румъния и в Добруджа;
- Южни влашки диалекти, говорими в Олтения и южните части на страната;
- Южни Централни диалекти, говорими от ромунгрите в Северна Трансилвания и Марамуреш.

Във Великобритания историческите източници от 17. и 18. век документират видоизменен диалект на ромския, който е много близък до разновидностите, говорени в континентална Европа, и най-вече до диалектите, говорени в Северна Германия, Скандинавия и донякъде Финландия.

Може би към края на 18. век този диалект се разделя на две. Появяват се северен **уелски диалект**, който остава консервативен и **английски диалект**, който приема все повече и повече влияние от английския и загубва много от характерните си черти. Уелският диалект се използва до 20. век, но постепенно отмира. Английският диалект е най-добре документиран в материал от Чешир, Северозападна Англия, датиран в средата на 19. век. Документът описва ромски език, говорен от последно поколение ползватели в Англия, вече съдържащ много английски думи и граматически конструкции. В рамките на следващото поколение мнозинството от английските роми възприемат английския като свой ежедневен език. Въпреки това голяма част от ромската лексика е запазена в тяхната разновидност на английския и се използва главно в домашна обстановка. Този маниер на говорене – поставяне на ромски думи в изречения на английски все още се възприема от ромите в Англия като

ромски език.

В наши дни, като резултат от нарастващата имиграция от Централна и Източна Европа, много английски роми заучават ромски диалекти от новите имигранти от Румъния, Словакия, Полша и други държави.

В Испания Caló (Kalo) е езикът на испанските роми и въпреки че някои лингвисти предполагат, че това е диалект, повечето учени считат, че не трябва да бъде разглеждан като такъв; използва граматиката на *Кастелано* и други структури на испанския език и съдържа ограничен брой ромски думи. Затова може да се каже, че испанските роми говорят испански език, но прибавят и думи от ромски език. Използват се основно за идентификация между испанските роми и като кодифицирани съобщения, които да не бъдат разбирани от хора, които не са роми.

Както и в Англия, в резултат от имиграцията през последните години, голяма част от имигрантите от Централна и Южна Европа използват собствените си диалекти в Испания.

В Португалия диалектът, говорен в миналото от гитанос-кало, асимилира думи от кастилския, каталунския и португалския и вече е почти заличен, като оцелява само като лексика.

3. Ползватели – по групи и брой

Няма точни данни за броя на говорещите ромски, нито в Европа, нито на другите континенти (към които говорещите мигрират основно в края на 19. век). Най-консервативните изчисления предполагат, че ползвателите са най-много 3,5 милиона в цяла Европа. Реалният брой обаче е много по-висок. Това прави ромският най-използваният малцинствен език в Европейския съюз от разширяването му през 2007 година, след като се присъединиха Румъния и България. Най-големите популации от ползватели на езика се намират в югоизточна Европа, особено в Румъния, България, Турция, Македония, Сърбия и Черна Гора, както и в Гърция, Словакия, Молдова и Унгария. Популации от роми има и в повечето държави от централна и източна Европа. Ромските общности, които се настаняват в най-далечните западни държави на континента като Португалия и Испания, Великобритания и Скандинавските страни (с изключение на Финландия) преди 5 – 6 века са изоставили езика си и са се приобщили към езика на мнозинството (оставяйки само отделни ромски думи в разговорите в общността). Говорещите ромски в тези държави се състоят най-вече от по-късни имигранти от централна и източна Европа.

Таблицата показва приблизителния брой на говорещите ромски език по държави:

Държава	Приблизителен брой ползватели	Групи
Албания	80,000–100,000	мечкари, гурбети, калбурджии, чергари
Австрия	22,500 - 150.000	ромунгру, венд, бургенладски роми, калдераши, ловари (от имиграцията)
Белаурс	40,000–60,000	Чухни
Белгия	10,000-25,000	синти-мануш
Босна и Херцеговина	40,000- 400,000	гурбети, калбурджии, чергари
България	270,000 – 310,000 – Балкански диалекти ~80,000 – Влашки роми	йерлии, калайджии, драндари калдъраши, ловари, калбурджии, загунджии, даскане роми
Хърватска	35,000 - 300,000	гурбети, калбурджии, чергари
Чейия	220,000 – 225,000	Източно словашки роми
Дания	1,500 - 5,500	
Финландия	10,000	Каале
Франция	400,000 - 1,200,000	синти-мануш

		калдераши, ловари, рудари (от имигпацията)
Германия	100,000 - 210,000	синти-мануш, калдераши, ловари, рудари, гурбети (от имиграцията)
Гърция	200,000 - 215,000	арлии, сепетчии, калбурджии, чергари
Унгария	350,000 - 600,000	калдераши, ловари, чурари, калбурджии, ромунгри, венд
Ирландия	8,000 – 35,000	Калдераши, ловари, рудари, (от имиграцията)
Италия	90,000 -140,000	абрузиански и калабрийски роми, калдераши, ловари, рудари, гурбети, калбурджии, чергари (от имиграцията)
Латвия	8,000 - 11,500	Чухни
Литва	3,000– 4,000	Чухни
Люксембург	100-300	синти-мануш
Македония	5,000-165,000	Арлии, гурбети, калбурджии, чергари, дръндари, ковачи, калайджии, бугурджии
Молдова	20,000 – 85,000	калдераши, ловари
Черна Гора	2,500- 20,000	гурбети, калбурджии, чергари
Холандия	22,500 – 35,000	синти-мануш
Норвегия	6,500	Каале
Полша	15,000 - 40,000	бергитка рома
Португалия	45,000–100,000	гитанос, калдераши, ловари, рудари (от имиграцията)
Румъния	500,000 – 1,900,000	калдераши, ловари, чергари, чурари, ромунгри
Русия	450,000–725,000	халадитка рома
Сърбия	400,000 – 600,000	Арлии, калдераши, чурари, гурбети, калбурджии, чергари
Словакия	92,500 - 420,000	ромунгри, венд
Словения	3,000 – 8,500	ромунгри, венд

Испания	600,000 – 650,000	кало, калдераши, ловари, рудари, гурбети, калбурджии, чергари (от имиграцията)
Швеция	15,000 – 45,000	Каале
Швейцария	30,000 - 35,000	
Турция	1,900,000 – 200,000	сепетчии, гурбети, калбурджии, чергари
Украйна	40,000 - 225,000	кримски роми
Великобритания	40,000	английски и уелски пътуващи

4. Мястото на ромския език в Европейската езикова рамка

Голяма част от ромското население са млади хора под 20-годишна възраст. Ромските деца са възпрепятствани в обучението си поради две причини: срещат трудности при посещаването на нормални учебни занятия; често биват поставяни в специални училища за деца със затруднения в обучението и биват сегрегирани от обикновените училища. Това засилва чувството на отхвърленост на ромските деца и като резултат те отпадат рано от образователната система. Страните членки на Европейския съюз постигнаха напредък във включването на ромските деца в училище, премахвайки системата на разделените училища; Европейският социален фонд е една от институциите, подпомогнали по различни начини този процес.

Европейският парламент показва интерес към проблема на ромските общности и подпомогна решаването му. Бяха приети резолюции за разработване на специални мерки за малцинствените езици и култури. През 1984 година Европейският парламент прие резолюция относно образованието на децата, чиито родители нямат постоянен адрес.

През 1986 година доклад, наречен „Училищното обучение на ромски деца и номади“, се публикува на пет езика от Департамента за официални публикации на Европейската общност. Докладът представя задълбочен анализ на училищната ситуация.

На 22 май 1989 година бе приета резолюция 89/ С 153/3 от 22.05.1989, отнасяща се до обучението на ромски деца и номади, която изтъква, че „техните език и култура са част от културното и езиковото наследство на общността през последните 5 века.“

През 1992 година Съветът на Министрите реши да предложи за одобрение пред

страните членки „Европейска харта за регионални и малцинствени езици.“

В препоръка номер R(200)4 на Съвета на министрите към страните членки, отнасяща се до образованието на ромските деца в Европа, приета през февруари 2000 година, се описва „спешната нужда от поставянето на нова основа за бъдещи образователни стратегии за ромите в Европа, произтичаща от високото ниво на неграмотност или полуграмотност, съществуващо в общността, високата степен на отпадане от училище, ниския процент младежи, които завършват начално образование, и постоянното отсъствие от училище, дължащо се на редица фактори.“

Министрите отчитат, че „неблагоприятната позиция на ромите в европейските общества може да бъде подобрена само ако се гарантират равни възможности на ромите и ако образованието на ромските деца е приоритет на националните политики за ромите.“

През 2005 година девет държави от Централна и Южна Европа в сътрудничество със Световната Банка, ПРООН (Програма за развитие на организацията на обединените нации), Институт Отворено общество и ромски неправителствени организации стартираха Десетилетието на ромското включване, поставяйки си за цел да подобрят условията на живот на ромите и да се борят срещу дискриминирането им. В последствие три други държави се присъединиха, включително и Испания, първата държава – ветеран от ЕС. УНИЦЕФ официално се включи през 2007 година. Дейностите в Ромското десетилетие са насочени главно към национални планове в четири приоритетни области: жилища, работа, здравеопазване и образование. И четирите области са важни за ромите, но много хора пренебрегват с лека ръка голям брой други проблеми като дискриминацията и неясния национален статус на много ромски семейства.

Съставлявайки най-голяма част от ромското население, децата и младежите са покрити от образователната система и донякъде от здравеопазването, но въпреки това е нужно старателното разработване и прилагане на стратегия и това трябва да бъде основен приоритет, за да се прекъсне порочният кръг, в който се намират много ромски общности.

Проблемите на ромите са част от всички дейности на Европейския съюз. Интеграцията на ромите се подкрепя от дейности, финансирани чрез различни фондове на ЕС. Един от източниците на подкрепа от страна на общността за ромите е Европейският социален фонд, който подкрепя подобряването на условията на живот и работа на ромите, като в частност инвестира в образование и развитие на умения.

Европейската езикова рамка за ромски език е разработена от Департамента за езикова политика на Съвета на Европа като част от обширния подход на Съвета към проблемите на ромите иномадите. Езиковата рамка за ромски език очертава описателните категории и нивата на обща компетентност на общата европейска езикова рамка и по този начин се приравнява към по-широките политики, които оформят работата на Съвета на Европа в областта на езиковото образование.

Общата европейска езикова рамка е създадена, за да предостави „обща основа за

изработване на езикови учебни програми, изпитни стандарти и учебници в Европа.“

Езиковата рамка за ромски език е създадена, за да работи в три различни социо-лингвистични ситуации: обучението на ромски деца, които не говорят ромски език вкъщи, деца, които не говорят добре ромски, въпреки че чуват родителите си да говорят езика, и деца, които владеят ромски език, но имат нужда да подобрят уменията си за използване на езика като инструмент за обучение (ромския като език за обучение).

На национално ниво ситуацията в европейските страни е следната:

- Македония, в своята конституция от 1992 година разпознава ромите като една от националностите в държавата, като в конституцията също така е заложено правото на различните националности да използват официално своя език и азбука. Македония е една от първите държави, която финансира консултациите за кодифициране на ромския език. През същата 1992 година тя прие препоръките за национален писмен стандарт и ромския език за един от официалните езици за издаване на държавни документи.

- През 1992 година Австрия разпозна ромите като малцинство в съответствие със своя Закон за етническите малцинства, който предполага финансова подкрепа за културни дейности и правото на малцинствата да използват своя език за контактуване с властите. През 1998 година се приема поправка на Закона за закрила на малцинствата в провинция Бургенланд, която гарантира на определени групи от живеещите в провинцията роми допълнителни часове в училище по ромски език.

- През 1995 година финландската конституция призна на ромите (както и на Сами и други групи) правото да „поддържат и развиват собствената си култура и език“. В допълнение през 1999 година бе приет образователен закон, който предвижда ромския като един от възможните езици за обучение.

- Унгарската конституция от 1997 година определя правото на малцинствата да бъдат обучавани на техните майчини езици; ромите са разпознати като малцинство, въпреки че голяма част от тях говорят унгарски като майчин език.

Освен това, от осемнайсетте държави, ратифицирали Европейската харта за регионални и малцинствени езици, десет я прилагат върху ромския език: Австрия, Хърватска, Финландия, Германия, Унгария, Холандия, Норвегия, Словакия, Словения и Швеция. В много от тези държави конкретното прилагане на хартата към ромския език все още предстои.

- Хърватска например включва ромския в списъка на малцинствените езици, но на практика не прилага разпознаването му, посочвайки като трудности факта, че езикът не е стандартизиран и че ромските ученици изпитват трудности в изучаването на хърватски.

- В Холандия, където населението, говорещо ромски, наброява едва няколко хиляди души и където формалното разпознаване не е довело до никакви практически действия за подкрепа на езика, ситуацията е подобна.

- В своя отчет за прилагането на Хартата от май 2005 година Норвегия прави

разграничение между ромски (Romanes), който се говори от няколко рода, принадлежащи към групата на Ловарите и ромски (Romany), за който се твърди, че се говори от няколкостотин до няколко хиляди номади. Посочва се, че ромски думи се използват често от ромите в разговори на норвежки език.

•В Германия повечето практически мерки за подкрепа на ромския език, включително осигуряването на преводачи в съда и други обществени институции, е съществувало на локално и регионално ниво още преди приемането на Хартата; правата, осигурени от Хартата, като например свободата на изразяване на ромски език в заседанията на общинските съвети, все още не са обсъждани.

Оказва се, че от подписалите Хартата най-големи усилия от страна на държавата за промотиране на ромския език се полагат във Финландия и Австрия, като и в двете страни популациите от роми са много малки. И двете държави финансират мащабни проекти, включващи представители на общностите и експерти, които да създадат обучителни материали и да обучат учители по ромски език, подкрепят публикации и радиопредавания на ромски език, подкрепят лингвистични изследвания и документиране на езика, а също така позволяват включването на ромския като част от учебната програма в училищата на локално ниво. Във Финландия се създава Ромски езиков борд, чиято цел е да начертае политиките за ромския език. В Швеция правото за обучение на ромски е гарантирано, а правителството подкрепя създаването на материали за обучение, радио програми и създаването на Ромски съвет, който да консултира правителството за езиковата и други политики насочени към ромската общност.

В Румъния много конкретни инициативи целят включването на ромите в образователния процес. През годините от 1949 до 1951 отваря врати първото училище по ромски език във западната част на страната. През 1991 година Министерството на образованието приема официалната, обща и международна азбука на ромския език и официално я въвежда в училищата, където се изучават ромски език и литература.

В периода от 1991 до 1994 година, Георге Сарау изработва два типа учебни програми за изучаване на ромски език и литература, одобрени от Министерството на образованието: Учебна програма за изучаване на ромски език и литература в общообразователните училища (IX-XIII клас) и Учебна програма за изучаване на ромски език и литература (I-XIII клас).

На 15 април 1998 година, Министерството на образованието издава Заповед 3577, която подкрепя достъпа на ромски ученици и младежи до обучение на университетско ниво чрез реални и положителни мерки. Определена е квота от 144 места за кандидати роми (които са заети на 85%). В периода май – август 1998 година, по молба на Ромската партия и на професора по ромски език Георге Сарау се учредява Департамент по ромски език и култура към факултетите по чужди езици и литература и по филология към Букурещкия университет.

В началните училища двеста учители – роми (и не само) обучават над 11 000 ученици

по ромски език. В 24 области в страната ромският език в училище се изучава между 3 и 4 часа седмично.

В **България** обучението по майчин ромски език се организира като факултативна дисциплина още през учебната 1993-1994 година в рамките на до 4 часа седмично. Сега то се реализира като най-близка част на езиковото и литературното обучение от културнообразователната област “Български език и литература” в системата на общообразователната подготовка. Изучаването на майчин ромски език цели:

- *запознаване със спецификите на езика, бита и културата на ромската общност;*

- *подпомагане на овладяването на ограмотителния процес по български език и литература на ученици от ромски произход.*

Учебната програма по майчин ромски език се реализира:

В първи клас в рамките на 124 учебни часа годишно. **Начално ограмотяване – 3 часа седмично** с формиране на умения за слушане с разбиране, езиково обучение и комуникативно-речеви умения. **Литературно обучение – 1 час седмично** за художествено-естетическо възприемане на литературно произведение.

При реализацията на **Учебната програма по майчин ромски език за втори-четвърти клас** се набляга на опознаване спецификите на собствения език, бит и културата. То мотивира учениците-роми за по-ефективно участие в учебно-възпитателния процес. Преодоляването на езиковата бариера, наложена от недостатъчната степен на владеене на официалния книжовен български език, налага ползването на синхронния превод от български на ромски език и обратно като осъзната необходимост за успешни образователно-възпитателни взаимодействия с учениците.

Учебната програма по майчин ромски език – пети-осми клас свързва тясно езиковите задачи в обучението по ромски език през прогимназиалния етап с общата образователна цел за формиране на личността на ученика в контекста на българския език и култура. То е ориентирано към възможностите и интересите на учениците и включва разнообразни, съдържателни, интерактивни учебни дейности в реалистични комуникативни ситуации. Осигурява се интегрирано развитие на всички умения в контекст на богата, разностранна културна информация и се стимулира прилагането на умения и знания, придобити в обучението по български език, както и осъществяването на връзки със знания и умения от други предметни области.

В **Испания** Кало е почти изгубен за най-младото поколение от испански роми. В учебната програма няма заложено изучаване нито на Кало, нито на стандартизиран ромски език. Институтът по ромска култура подготвя учебни материали за стандартизиран ромски език. Целта е да се подготвят ромите да разпространяват и преподават ромски език в бъдеще.

Във **Великобритания** в последните години различни обучителни и учебни материали за английските Роми се издават от службите за обучение на номади, от мисионерски организации и от ромски проекти към Университетът на Манчестър, където се разработва и поддържа и онлайн речник по ромски език. Увеличаващата се имиграция на роми от Централна и Източна Европа заявява нов интерес към ромския език сред английските роми, много от които желаят да възстановят диалекта на своите предци или поне да научат

сходните вариация на езика, говорени в континентална Европа. За тази цел са създадени компактдискове и други обучителни материали, които са популярни сред английските роми.

В Португалия ромският език не присъства в националните учебни програми.

5. Обучителни материали и други информационни източници за Ромски език

Информация за наличните обучителни материали и други източници за ромски език и култура:

• Телевизионни и радио програми, вестници и списания

Държава	Телевизионни предавания	Радио предавания	Вестници и списания
Австрия		Радио Romano Centro	Списание “dROMA” http://www.roma-service.at
		Онлайн ромско радио http://streema.com/radios/Gipsy_Radio	Списание за деца “Mri nevi Mini Multi” http://www.roma-service.at
			Списание “Romano Centro” на ромски език http://www.romano-centro.org
Албания		Радио Roma	
Босна и Херцеговина			Ежедневно списание “Romski Informativni Centar” на ромски
България	<ul style="list-style-type: none"> • „Романо дуняс”/”Ромски свят” по БНТ – един път месечно, всеки трети четвъртък от месеца, в 16.00 часа; По-рано е било излъчвано по ТВ 7 дни. Съществува от 1997 г. Основен език – български, но често се говори и на софийския ерлийски диалект; 	<ul style="list-style-type: none"> • „Шарен кон” по БНР – един път седмично. Излъчва се на български език, но често звучи и ромска реч с диалекти от цялата страна. 	<ul style="list-style-type: none"> • В-к „Дром-дромендар” („Път от пътищата”). Основен език – български, но често излизат материали и на сливенски ромски диалект (дръндарски).
	<ul style="list-style-type: none"> • „Джа-джа”/”Върви-върви” по „Кабелна телевизия-2001”; излъчва се в петък, 20.00-21.00 ч. Основен език – български, но се 	<ul style="list-style-type: none"> • „Авер” – 24 часа всеки ден в района на гр. Раковски. Излъчва се на български език. 	<ul style="list-style-type: none"> • В-к „Акана” („Сега”) – издаван от 2001 до 2004 г. Излизал е на български език, но е публикувал и материали, предимно на диалекта

	ползва често и софийския ерлийски диалект.		на софийските ерлии;
	<ul style="list-style-type: none"> • „Вордон”, ТВ „Армтекс”, Кюстендил – 30-45 мин., всяка последна седмица от месеца, с начало между 17.00 и 18.00 ч. Основен език – български, но се ползва и местния ерлийски диалект, близък до този на софиянци. 	<ul style="list-style-type: none"> • „Алтернатива” – излъчвано от 1996 до 2002 г. в района на Ст. Загора. Излъчва се на български език, но често звучи и ромска реч на лахо-диалект. 	<ul style="list-style-type: none"> • Сп. „Андрал” („От вътре”). Основен език – български, но често излизат специализирани преводи на световна и българска литературна класика на сливенския (дръндарски) ромски диалект.
	<ul style="list-style-type: none"> • Телевизия „Рома” – Видин. 15 часа времетраене – от 8.30 до 23.30 ч. всеки ден. Основен език – български, но често се ползва и местен калайджийски (дръндарски) диалект. 	<ul style="list-style-type: none"> • „Лумия” – излъчвано от 1996 до 2001 г., 120 мин., един път на месец по радио „Алма матер”, София на български език, но често звучи и ромска реч на софийски ерлийски диалект; 	<ul style="list-style-type: none"> • В-к „Де факто” – Излиза на български и английски език. Има идея да се издава и на ромски – калдарашки диалект.
		<ul style="list-style-type: none"> • „Народ, който не си знае историята, няма бъдеще” – излъчвано от 1997 г. до 2005 г. по радио „Добрич”. 30 мин., седмично. Излъчва се на български език, но често звучи и ромска реч на дръндарски диалект. 	<ul style="list-style-type: none"> • Сп. „Житан” – Излиза на български език.
		<p>Студио „Рома”, радио „Астра”, Плевен. Излъчвало се е от 1997 г. до 2003 г. на български език.</p>	<p>Сп. „О рома” („Ромите”). Излиза на български език, но с редица преводни литературни материали на ромски – най-често сливенски дръндарски и софийски ерлийски диалекти.</p>

			Списание “Studii Romani”
Хърватска		Радио Muzika	
		Радио Sveriges International	
Чехия	Телевизия Nova	Радио Rota	Romano Vodi онлайн списание
			Romano džaniben. Časopis Romistických Studii
Финландия			Списание “ <i>Romani Posten</i> ” (известно и като <i>Romaniposten</i>)
Франция			Ревю “Estudes Tsiganes” - http://www.etudestsiganes.asso.fr/
			Списание “Interface”
Германия		Радио Multikulti Romanes	
		DW-RADIO/DW-WORLD.DE http://www.dw-world.de	
Унгария	Риалити шоу “Gyozik”, което показва живота на певица на ромската поп-група Romantic	Радио Cerenja	Публикация “Rom Som”
	Mundi Romani Online – на английски, унгарски, френски и ромски	Радио С - Будапеща – първата независима ромска радиостанция	Вестник Romnet – новини на ромски
			Roma Press Center
Италия			Списание Lacio Drom
			Списание “Thèm Romanó”
Литва			Вестник “Atsakingasis”
Македония	“Tv Sutel” - ромска телевизия в		

	Македония		
Холандия			Вестник "O Drom"
			Информационна агенция Rromani Nevipengi
Полша			Вестник "Rrom po Drom"
Румъния	"Телевизия на малцинствен език – ромски" - 60 минути по националната телевизия и 4 минути в Тимишуара	Ромски предаване по Радио Horion Craiova - http://www.horion.ro/ и по Радио Meridian Rimnicu Valcea	Вестник "Asul de trefla"
			Вестник "Romano Lil"
	Онлайн телевизия за роми - Light Channel Tv http://www.vinosivezi.tv/ на румънски		Списание "Aven Amentza"
			Училищно списание "Ethnos"
		Предаване за Роми по Радио Reșița	Списание "Agero Stuttgart" http://www.agero-stuttgart.de
	"Taraf TV"-музикална телевизия, която пуска и ромска музика		Онлайн списание "Interactiuni etnice" http://www.interactiunietnice.ro/
			"Infogrom" Ромски новини и публикации от други медии
			Информационна агенция "Roma News"
Сърбия	Телевизионен канал във Войводина, който излъчва програми на ромски език	Радио Khrlo e Romengo/ Гласът на Ромите	Вестник "Them"
			Вестник "Rrominterpress" на ромски и сръбски

		Радио Vojevodina с програми на ромски	Вестник “Romano Nivepe”
			Вестник “Romani Yah”
Словакия			Вестник “Romano Nevo Lil” - http://www.rnl.sk/
			Информационна агенция на ромски, английски и словашки
Испания		Радио Yes Fm, песни на ромски изпълнители	Списание “I Tchatchipen” - статии за Ромите
			“Nevipens Romani” Статия за ромската граматика
			Списание “Gitanos” - издание на Fundacion Secretariado Gitano
			“Anales de Historia Contemporanea”- статия за “La comunidad gitana de Espana y region de Murcia: entre la integracion y la exclusion”
			“Anuario de la imigracion en Espana”
			Anuario Estadístico de Inmigración
			Списание “Refugiados”(Бежанци)
			Списание “Las Romi de Valdejalón” - за ромски жени
Украйна			Вестник “Romani Yah”
Великобритания	BBC – Ромските корени на Кент	Радио Rokker представено всяка неделя по Радио BBC Suffolk	Списание “Travellers Times”
			Списание “Gypsy Roma Traveller”

			Списание “Rokker” - списание списвано от роми, насочено към младите хора
			Новини в Интернет - BBC Romany Roots
			Журнал на Gypsy Lore Society

В. Книги и речници:

Австрия

- “Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europa's”, Franz Miklosich, Wien
- “Die Südbalkanischen Dialekte (SB I) des Romani und ihre innere Gliederung, Boretzky”, Petra Norbert & Birgit Iгла., 2008. Graz: Institut für Sprachwissenschaft.

Албания

- “Gramatika e gjuhes rrome, vëll. I: njohuri të përgjithshme, fonologji, morfologji”, Marcel Cortiade, Tiranë

Bulgaria

- Бечева, А. 2002. Моята болка//Meri dukh. Изд. на „БФМОП”, С.
- Бечева, А. 2004, Да бъдем умнички//Te ovas gozaver. Изд. „БФМОП”, С.
- Рамар, Т. 2000, Открадната любов/Chordo kamipe. Изд. на „БФМОП”, С.
- “Bulgarian Gypsy vocabulary”, Tzvetan Vassilev, Eniovche, S., 2007
- “Romani miologia”, S.Ibrahim “Romano kulturako centros ELITI”.S., 2004
- “O rom dzhanel o drom”, L. Kovacheva “Skorpiov”, С., 2000
- “Amari Romani Lumia”, 1 Kotor, X. Kјucukov. Sofia. "Business Bridge Ltd., 1997
- “Amari Romani Lumia”, 3 Kotor, X. Kјucukov – Romane gilja e tikne чhavorenge “Lači gili šužarel o ilo”. Iktus, Sofia, 2001
- “Amari Romani Lumia” 4 Kotor, X. Kјucukov – Romane gogјaver thaj garavde lava. Iktus, Sofia, 2001
- “Romani-Bulgarian Dictionary”, I. Malikov, OSF. S., 1992
- “Roma tales. II // Romane paramisya”, J. Nounev, "Stigmati, S., 2003
- “Practical course in Romanes”, Stefka Popova, Team Plus Ltd.. S., 2002
- “Roma folklore in Upper Thrace // Romano Folklori ki purni Trakiya”, ed. J. Nunev D. Nuneva. IC "Stigmati, S., 2003
- “Roma choral songs and romances”, J. Rushev "Kuna". S., 2003
- “Roma-Bulgarian-English dictionary”, S. Savchev, "SDS". S., 2004
- “Studies Novels: T. 1. Composition, Preface Line and note by Marushiakova E.”, V. Popov. S., Klub'90, 1994, parallel English text.
- “Studies Novels: T. 2. Composition, Preface Line and note by Marushiakova E.”, V. Popov. S., Klub'90, 1995., Parallel text in English.
- “Studies novels: Song of the bridge. T. 3-4. Composition, Preface line and note by Marushiakova E.”, V. Popov. S., timpani, 1997, Parallel text in English language
- “Studies novels: Snake ring. Languages and folklore of Sofia Ehrlich.” T. 5-6. Composition., Predisl. Line. and note Marushiakova E., V. Popov, B. Iгла. S., timpani, 1998, parallel English text.

Чехия

- “Odkud kam se ubirá "kirvo"? (etymilogicka esej), "Romano džaniben", Václav A Černý., 1994

Франция

- “Nouvelles recherches sur l'apparition et la dispersion des Bohémiens en Europe”, Paul Bataillard, Paris: Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, 1849
- “Les derniers travaux relatifs aux Bohémiens dans l'Europe Orientale”, Paul Bataillard, “Revue critique d'histoire et de littérature”, 1870
- “Mœurs des Bohémiens de la Moldavie et de la Valachie”, Bernard, H., Paris: Maisonneuve et Cie, Libraires-Éditeurs, 1869
- “Grammaire, dialogues et vocabulaire de la Langue rommane des sigans pour faire suite à L'Histoire vraie des vrais bohémiens par /.../”, J.-A Vaillant, Paris: Typographie Pilloy
- “Grammaire, dialogues et vocabulaire de la langue des Bohémiens ou cigains par /.../”, J.-A Vaillant, Paris: Maisonneuve et Cie
- “Grammaire du Tsigane kalderash” Andre Barthélémy, Paris, 1983
- “Dictionnaire du Tsigane Kalderash”, André Barthélémy, Paris
- “Žanés romanés?. Manuel de conversation Tsigane (Dialecte kalderaš)”, A Barthélémy, Paris
- “A first Romani-English Glossary of Neologisms, Internationalisms and less known Words as Introduced after the Amsterdam + Munich Revisions of the Sarajevo Glossary”, Marcel Courthiade, 1994, Saint André de Sangonis
- “La diaspora romani - aspects linguistiques, "Plurilinguismes", Marcel Courthiade, 1994, Paris

Германия

- “Zigeuner: Roma, Sinti, Gitanos, Gypsies, Zwischen Verfolgung und Romantisierung”, Rudiger Vossen, Ullstein Sachbuch, 1983
- “Was ich noch sagen wollte. Festschrift für Norbert Boretzky” – Igla B, Stolz T, München, 2001
- “Die Zigeuner. Ein historischer Versuch über die Lebensart und Verfassung, Sitten und Schicksale dieses Volks in Europa, nebst ihrem Ursprunge”, Grellmann, H.M.G. 1783, Dessau und Leipzig
- “Sepečdes Romani Grammatik, Texte und Glossar eines türkischen Romani-Dialekts”, [Petra Cech, Mozes F. Heinschink](#), Harrassowitz, 1999
- “The dialect of the English Gypsies”, Bath Charles Smart, Berlin
- “Die Sprache der transsilvanischen Zigeuner. Grammatik, Wörterbuch von /.../”, Dr. Heinrich von Wlislöck Leipzig: Wilhelm Friedrich Königliche Hofbuchhandlung
- “Grosses Wörterbuch der Zigeunersprache (romani tšiw). Wortschatz deutscher und anderer europäischer zigeuner dialecte”, Siegmund Wolf, Mannheim: Bibliographisches Institut

Унгария

- “A'czigány nyelv elemei” Bornemisza [Breznyik], János, Pest, 1853
- “A' tzigán nemzetnek igazi eredete, nyelve, története” György Enessei, 1798
- “Egy Komárom megyei tudós a fevilágosodás korából”, Előd Ercsey, 1971
- “A classification of Gypsies in Hungary”, Kamil Erdős, “Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae”, 1958
- “Zigeunergrammatik”, Josef Erzherzog, Budapest: V. Hornyánsky, 1902

Италия

- “Mie osservazioni /.../ sui Valacchi specialmente e Zingari Transilvani”, Felice Carroni, Caroni in Dacia. Milano, 1812
- “Gli Zingari. Storia d'un popolo errante” Adriano Amerigo Colocci, 1889

Македония

- “Romani gramatika”, Kepeski, Krume & Jusuf, Šaip Skopje: OOZT "Naša kniga",1980

Португалия

- “Os Ciganos de Portugal”, Adolfo Coelho Lisboa, recollects some Gypsy words

Румъния

- “Manual de alfabetizare în limba Romani pentru copii, tineri și adulți”/ Literacy manual in Romani for children, youth and adult people, Ghe. Sarău, Camelia Stănescu, Ed. Vandemonde, 2002
- “Abecedar în limba Romani”/ABC in Romani, Olga Mărcuș, Leontina Boitoș, Casa de Editură Mureș, 2002
- “Vocabular trilingv român-maghiar-rrom”/ Trilingual vocabulary Romanian-Hungarian-Roma, Elena Nuica, Murvai Lazlo, Ghe. Sarău. Ed. Vandemonde
- “Dicționar rrom-român”/ Rom-Romanian Dictionary, Ghe. Sarău. Ed. Sigma, 2006
- “Limba și literatura rRomani clasa I,II, III, IV”/ Romani language and literature for 1st, 2nd, 3rd, 4th class, Ghe. Sarău, Ed. Sigma, 2005,2006
- “Culegere de texte în limba Romani”/Texts in Romani language, Ghe. Sarău, Ed. Didactica și Pedagogică, 1995
- “Ghid de conversație român-rrom în graiul căldăresc”/ Conversation guide Romanian-Roma in kalderash dialect, Lazăr Cărjan, Nicolae Bițu, Ed. Curtea Veche
- “Ghid de conversație român-rrom în graiul spoitoresc”/ Conversation guide Romanian-Roma in Spoitori dialect , Lazăr Cărjan, Nicolae Bițu, Ed. Curtea Veche
- “Manualul ABC Anglutano Lil”/ ABC Anglutano Lil Book, Mihaela Zătreanu, Ed. Veritas, 2001
- “Curs de Limba Romani”/ Romani Language Course ,Ghe. Sarău, Ed. Dacia
- “Ghid de conversație roman-rrom”/ Conversation guide Romanian-Roma, Ghe. Sarău, Ed. Kriterion, Colecția Biblioteca Roma
- “Cele mai iubite cântece rrome”/ The most loved roma songs, Ghe. Sarău, Ed. Orientul Latin
- “Abecedar de limba Romani pentru clasa I”/ Romani ABC for 1st class, Paula Mailat, Olga Mărcu, Fundația Casrom Romania, Tg. Mureș
- “Curs audio de limba și cultura rromilor”/ Audio class for Roma language and culture, Delia Grigore, Ed. Centrul Romilor pentru Politici Publice
- “Roma, India and romani language”, Gheorghe Sarau, Ed. Kriterion, București
- “Romani Language”, Gheorghe Sarau, Ed. Didactica si Pedagogica, București

Испания

- “Aprendemos Caló. Caló Sinela”, Centro de profesores Juan de Lanuza Glossary of Caló vocabulary for the classroom, for children and adults

- “Roma: intercultural educational document.” Junta de Andalucía, Self published.
- “Rukun goes to school”, Eric Hill / Rromani Baxt. Information manual for standard Romany initiation for young children. Published in Spanish / standard Romany / Portuguese
- “Conversation Manual in Romano-Kalo”, Juan de Dios Ramírez-Heredia

Великобритания

- “The Traveller Gypsies”, Judith Okely, Cambridge, Cambridge University Press
- “We are the Romani people”, Ian Hancock, Centre de Recherces Tsiganes, University of Hertfordshire Press, 2003
- “Learn Romani”, Ronald Lee, University of Hertfordshire Press, 2007
- “Romani, A linguistic Introduction”, Yaron Matras, Press Syndicate of the University of Cambridge, 2002
- “The Gypsies”, Angus Fraser, Blackwell publishing, 2003
- “Romani in contact: the history, structure and sociology of a language”, Yaron Matras, University of Hamburg
- “General and applied Romani linguistics: proceedings from the 6th International Conference on Romani Linguistics”, [Barbara Schrammel](#), [Gerd Ambrosch](#), [Dieter W. Halwachs](#), Lincom Europa, 2005
- “Gypsy Dialects: A Selected Annotated Bibliography of Materials for the Practical Study of Romani”, [Edward Proctor](#)
- “What is Romani language?”, Petter Bakker, University of Hertfordshire Press
- “The Indo Aryan Languages”, Colin P. Masica, Press Syndicate of the University of Cambridge, 1993
- “The typology and dialectology of Romani”, Yaron Matras, [Peter Bakker](#), John Benjamin publishing company
- “Kalderaš”, [Dieter W. Halwachs](#), [Mozes F. Heinschink](#), LINCOM Europa, 2001
- “Roma/gypsies: a European minority”, [Jean-Pierre Liégeois](#), [Nicolae Gheorghe](#), Minority Rights Group, 1995
- “Gypsy Jib – A Romany Dictionary” – James Hayward
- “Romani in contact: the history and sociology of a language” – Yaron Matras, John Benjamin publishing
- “Lithuanian Romani”, [Anton Tenser](#)
- “The Indo-Aryan Languages”, Masica P., Colin, Cambridge: University Press, 1991
- “The Position of Romani in Indo-Aryan”, R.L Turner,, Edinburgh: The Edinburgh University Press

С. Уебстраници

http://www.radoc.net	www.dosta.org
http://www.ric-bg.info/bg/	http://www.roma-lom.org/

http://www.defacto.hit.bg/	http://www.rrommedia.net
http://drom-vidin.org/	http://romastudents.org/
http://frdroma.org/	http://www.largo-kn.com/
http://www.dzeno.cz	http://www.romano-centro.org
http://rmy.wikipedia.org/	http://www.rrommedia.net/romani/
http://www.errc.org/Romani_index.php	http://www.bhric.ba/rom/
http://www.mecem.sk	http://www.mundiromani.com/
http://www.liarumantscha.ch	http://www.rumantsch.ch